

MAGYAR NYELVŐR.

Megjelenik minden hónap 15-én
a nagy szívetet kivéve.

Szerkeszti
SIMONYI ZSIGMOND

Szerkesztőség és kiadó-hivatal
Budapest, IV. Ferenc József part az.

AZ UDVARIASSÁG NYELVÉRŐL.¹

Az udvariasság nagyon jelentéktelen tárgynak látszhatik a társadalmi tudományok nagyfontosságú főadataihoz képest, noha mindenki el fogja ismerni, hogy rendkívül érdekes a művelődéstörténet és a nyelvtudomány szempontjából. De hisz ezek is társadalmi tudományok, a társadalmi fejlődésnek különféle oldalait és termékeit akarják megvilágítani, megmagyarázni. S az udvariasság kétségkívül a társadalmi élet fejleménye, a társadalmi erkölcsnek egy része, s mint ilyent egy hírneves jogtudós is, Jhering, beható, tudományos tárgyalásra méltatta.² Szerinte *jog* az, amire az állam, *erkölcs*, amire a társadalom kötelez.

S ha az e körbe tartozó nyelvi jelenségekhez fordulunk, először is igen érdekesnek találjuk magát az *erkölcs* szót. Más nyelvekben az erkölcs fogalmát rendszeren olyan szóval fejezik ki, mely voltaképen csak szokást jelent. Így pl. a német *Sitte*, a görög *ethos*, a latin *mos*, *mores* eredetileg általában szokást s csak később jelentették a társadalom szentesítette, kötelező szokást. A mi szavunk ugyanezt jelenti, de ehhez a jelentéshez egészen más úton jutott. Különösen hangzik, de úgy van, hogy a mi *erkölcs*ünknek végső forrása valószínűleg egy mongol szó (*erki-ükhül*), melynek elemei egészen világosak s mely szó szerint tisztelet-adást jelent.³ Ebből azt következtetjük, hogy az

¹ Főolvasásnak volt szánva a Társadalomtudományi Társaság Szabad Iskolájában, de közbejött akadály miatt elmaradt.

² *Der Zweck im Recht* című munkája II. kötetében (ismertette P. Thewrewk Emil a M. Nyelvőr 26. évfolyamában). A fölosztásban s a fogalmak meghatározásában én is Jhering munkáját követem.

³ Nem tudok lemondani erről a Nyr. 26:529 föllálitottam szófejtésről Munkácsi B. ellentései után sem (Keleti Szemle 2:186). Szerintem se a hangtani, se a jelentésbeli távolság nem áthidalható. Az *erkölcsös* jelentésére nézve vö. a teljesen ezt az észjárást mutató latin *morosus*-t!

Condescensio = Fontolás	Apellatio = Bizakodás
Revocatio = Házugság	Relatio = Reményességli
Surge mane = Porkoláb	Deliberatio = Seregbontás
Surge = Szalma derekaly ¹	Malum necessarium = Prokator
Rara avis = Szűz leány	Crepusculum = Hamis bíró
Providentia = Jó gazdaasszony	Potentia = Papi rend
Necessitas = Üres erszény	Vicesimato = Császár lopója
Aggravatio = Pusztá konyha	Contra = Segítője
Persuasio = Ola táncz	Portio = Fohászkodás
Pecunia = Emberség	Forspann = Nehéz nyavallya
Vestis formosa = Tisztesség	Taxa = Nyilazás
Charitas = Csinos leány	Ingratitudo = Pénz vesztegetése
Felicitas = Jó házasság	Iudeus = Vámos
Avaritia = Pénz Annya	Lurco = Udvari Szolga
Raritas = Jámbor Asszony	Helluo = Szakács
Venus = Büdös kő	Virgo = Szivdobogás
Amor = Álom lopója	Consolacio in Taenebris = Szép leány
Industria = Szemetes ház	Vetula = Kerítő
Tacitorium = Józán táncz	Tenebrae = Fekete le
Nunquam bene = Erőltetés	Vidua = Próba kő
Meretrix = Árnyék szék	Cupiditas = Tánczos leány
Alteratio = Eöreg f . . .	Excepcio = Szegény bor
Merda = Tubák	Farcimen = Kollyika
Caliga = Farsang	Injuria = Kicsiny pohár bor

SZÁSZ BÉLA.

Az X az algebrában. Nem sokan tudják, hogy az algebrában az ismeretlent miért jelölik x-szel. Kleiber matematikus most ezt megmagyarázza egy szaklapban. 1600-ig, mikor az algebrában még a szorzási jelet sem használták, az ismeretlent *cosa*-nak hívták, ami a mai olasz nyelvben az *izé*-nek felel meg. Cosa helyett később *radix*-ot mondtak s rövidítve egy stilizált *r*-t használtak, mely lassanként nagyon hasonlítani kezdett az x-hez. Cataldi matematikus († 1621) a *cosa* helyett áthuzott l-et használt, mely szintén hasonlít az x-hez. Csak Descartes mondta ki híres geometriájában, hogy az algebrában ezentúl az ábécé utolsó betűit, az x, y, z-t kell használni.

(1909. XII. 8.)

AZ UJSÁG.

Az egyenletekben használt x-nek hitelesen a következő eredete van. Az arabok (kik a görög matematika tradícióját közvetítették a nyugattal) az egyenletekben az ismeretlent az *š* hangnak megfelelő betűvel jelölték; e betű a *šej* szó rövidítése, mely azt jelenti, hogy 'dolog' (= *cosa*, *Dings da*) = valami, izé. Mikor Spanyolországban az arab formulát »okcidentizálták« az arab betű átírására természetesen ennek spanyol megfelelőjét alkalmaz-

¹ Vö. *surdé*, *surgyé* MTsz.

ták; ez pedig az x , mert ók ezzel jelölik az δ hangot. Így lett az európai matematikában $x =$ ismeretlen. Tudtommal e magyarázatot de Lagarde közölte valamely értekezésében; bizony vén fejem elfelejtette, hogy melyikben. E magyarázat mindenesetre természetesebb és valószínűbb, mint az Az Ujságban közölt bonyolódott fejtegetés. Hogy az ismeretlent *cosa*-nak nevezték, csak amellett bizonyít, hogy ez az elnevezés is az arab *šej'*-re megyen vissza.

GOLDZIHNER IGNÁC.

Hogyan csapják be a németet. I. A német ember, már t. i. aki nyelvünket tanulja, megveszi az egyetlen nagy kétnyelvű szótárt, a Ballagiét, s azt hiszi, hogy ott csakugyan és igazán azokat a kifejezéseket találja, amelyekkel a magyar ember él beszédben és írásban és nyomtatásban. Ebben a hiszemben aztán valóságos magyar szavak gyanánt fogadja és tanulja például az itt következőket, amelyek számtalan hasonló társukkal együtt ott ékeskednek Ballagi Mór nagy szótárában:

román der Roman — *oronna* die Ironie — *salavár* Asyl — *rog* die Schuld! — *ejternő* Fallschirm, *kúszpózna* Kletterstange, *tekermérleg* Drehwage, *mosérc* Wascherz, *forrhév* Siedehitze, *fűszak* Schmelzperiode, *buktító* der Überfallsschütze, — *nyugtábor* Rastlager, *nyugszék* Ruhessel, *ragyív* der Ehrenbogen! — *kukreit* Schlupfwinkel, *benőzs* Binnenhandel, *tőzssegéd* Handlungskommis, *pamukgyap* Watta, *zsirdag* Fettgeschwulst, *fülbeg* Eule, *picibeg* Zwergohreule, *tógy* Sumpfsalamander (*tő-gyik!*), *cihab* Ebbe und Flut! *likagyán* Schwertlilie — *lank* laff, lass, *tápla* Nahrung, *tana* Beratung — *tanos* bewandert, *odorias* grotesk — *fekezés* Defilement, *nyervény* Treffer, *változvány* Varietät, *vádlat* Anklage — *kerülke* der Umbruch, — *lőke* Vertiefung! *lukacsos öntecs* der Weichfloss, *cukorpikkecs* Zuckergast, *mirfolyacs* dreifaches Fluorarsen, *imáncsi* bigott, *szárd* kahl, *rakoda* Landungsplatz, *kendepír* Karmin! *taladék* das Gestell, *likasirdék* Corydalin, *benzedék* Benzin, *korpadék* Furfurin, *tülkedék* Chitin, *belindék* Hyosciamin — *benzely* Benzoyl, *benzey* Benzid, *ragyag* Augit — *rejtle* Apatit, *menyle* Cölestin, *szüregle* Grauwacke, *mirkénle* Auripigment, *mirrézle* arseniksaures Kupfer, *mozgolya* Schlachtgeschlappe, *kukály* der Spornkukuk — *küllöny* Scestern, *lógony* Pendel, *boltony* Kasematte, *rohany* Sturm, *szüveny* Herzmuschel, *búzany* Drescher — *övänc* der Planet Saturnus!! *villonc* Leuchtkäfer, *enyvenc* Viscaria, *puhar* Weichkraut, *vetenér* Wintersaateule, *rovár* Notär! — *hüvelyktyű* Daumling, *komótyu* die Melilote — *monyorú* eiförmig, *sípörle* Zwerghase, *usza* Fahrzeug, *tátoga* Klufft, *tátonga* grosse Klufft! — *lényezni* existieren, *menekszeni*, *nyugszani*, *törökszeni*, *veszekszeni*, *dicsekszeni*, *betökszeni*, *öregszeni*, *sérszeni*, *kevereszni* stb. stb.

II. Kíváncsi voltam, hogyan fordítják íróinkat németre, hogyan mutatják be íróinkat a németeknek. Elolvastam egy pár Jókai-regény fordítását és szomorú tapasztalatokra tettem szert. A legnagyobb részük gyári munka, stílusuk lapos, színtelen, a fordítók nagy része a szöveget se érti eléggé és hihetetlen félreértéseket követ el. Ime egynehány példa: A kitarító *hetes* vihar [a bőra] járhatlanná teszi a Dunát a Vaskapu között: »der anhaltende *siebenfache* Sturm« (Arany ember 1. fej.). Ez a legpraktikusabb módja az adóbehajtásnak. Mint mikor a birkát *esztrengára* fogják